

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Nevşehir/Türkiye
serifeordek@nevsehir.edu.tr
ORCID

**AVFİ'NİN KALEMİNDEN
BİYOGRAFİK BİR HAZİNE:
LÜBÂBÜ'L-ELBÂB**

A BIOGRAPHICAL TREASURE
WRITTEN BY AVFİ: LÜBÂBÜ'L-
ELBÂB

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 05.07.2024	Received Date: 05.07.2024
Kabul Tarihi: 02.08.2024	Accepted Date: 02.08.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024	Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Şahinkaya, Şebnem Şerife. "Avfî'nin Kaleminden Biyografik Bir Hazine: Lübâbü'l-Elbâb". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 345-355.

Şahinkaya, Şebnem Şerife. "A Biographical Treasure Written By Avfî: Lübâbü'l-Elbâb". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 345-355.

10.28981/hikmet.1510956

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA

AVFÎ'NİN KALEMİNDEN BİYOGRAFİK BİR HAZİNE: LÜBÂBÜ'L-ELBÂB

A BIOGRAPHICAL TREASURE WRITTEN BY AVFÎ: LÜBÂBÜ'L-ELBÂB

ÖZ

Farsça tezkireler hicrî yedinci yüzyıldan itibaren yazılmaya başlamıştır. Tezkire türünde yazılan eserler kendisinden sonra gerek Fars edebiyatında gerek Türk edebiyatında yazılmış olan birçok tezkireye modellik etmiştir. Tezkire kitapları sadece şairlerin değil, sanatkârların, hükümdar ve vezirlerin, âlimlerin, hattatların, edip ve sûflerin de hayatları ve eserleri hakkında bilgi veren önemli kaynaklardır. Bu eserler, tarihî ve kültürel mirasın geçmişten günümüze taşınmasına vesile olmaktadır. Bu açıdan biyografik eserler, edebiyatçılar, tarihçiler, dilbilimciler ve diğer araştırmacılar için incelemesi gereken hazine değerinde eserlerdir.

Bu çalışmada öncelikle tezkire türü, tezkire türünün ortaya çıkışı, Fars edebiyatında tezkire yazıcılığı ve Fars edebiyatında yazılan bazı tezkireler üzerinde durulmuştur. Ardından Muhammed Avfî'nin hayatı başlığı altında, doğumu ve ailesi ile ilgili bilgilere, eğitime, seyahatlerine, eserlerine ve aldığı görevlere değinilmiştir. Son başlıkta ise Fars edebiyatının ilk tezkiresi kabul edilen "Lübâbü'l-Elbâb" hakkında bilgi verilmiştir. Eserin bölümleri, içeriği, bölümlere göre ihtiva ettiği biyografi sayısı, dil ve üslup hususiyetleri gibi konular ele alınmış ve böylelikle eser değerlendirilmeye ve tanıtılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın literatüre ve bu alanda yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fars Edebiyatı, Tezkire, Biyografi, Avfî, Lübâbü'l-Elbâb.

ABSTRACT

Persian tezkires began to be written in the seventh century of Hijri. The works written in this genre served as models for many of the tezkires written in Persian and Turkish literature. Tezkire books are important sources that provide information about the lives and works of not only poets, but also artists, rulers and viziers, scholars, calligraphers, writers and Sufis. These works are instrumental in carrying historical and cultural heritage from the past to the present. Biographical works are invaluable resources that should be studied by literary scholars, historians, linguists, and other researchers.

In this study, the genre of tezkire, the emergence of the tezkire genre, the writing of tezkire in Persian literature, and some tezkire written in Persian literature are first emphasized. Then, under the heading of Muhammad Awfî's life, information about his birth and family, his education, travels, works, and duties were mentioned. In the last chapter, information is given about "Lübâbü'l-Elbâb", which is considered to be the first tezkire of Persian literature. The chapters of the work, its content, the number of biographies it contains according to the chapters, its language and stylistic features are discussed, and thus the work is evaluated and introduced. The purpose of the study is to be a contribution to the literature and other studies to be done in this field.

Keywords: Persian Literature, Tezkire, Biography, Avfî, Lubâb al-Albâb.

Giriş

“Anmak, hatırlamak” anlamındaki “zıkr” kökünden türeyen, Arapça bir kelime olan tezkire, “hatırlamaya vesile olan şey” demektir (Öz, 2012, 68). Bu türde yazılan eserlerin temel amaçları arasında şairlerin adını, hayatını, yetiştiği çevreyi, eğitimini ve şiirlerini zikrederek söz konusu şairlerin hatırlanmasına vesile olmak vardır. Tezkireler, biyografik ve antolojik bilgiler içeren eserlerdir (Öz, 2012, 68).

Tezkire türünün temeli, âlimlerin ve şairlerin biyografilerini ihtiva eden tabakât kitaplarına dayanmaktadır. Arapça bir sözcük olan tabakât, “*tabaka*” sözcüğünün çoğuludur. Bu sözcük, derece, konum, mertebe, sınıf, zümre anlamlarına geldiği gibi yirmi, otuz ve yüz yıllık zaman dilimleri için de kullanılabilir (Subaşı, 2021, 29). Ancak İslâm geleneğinde âlimler, şairler ve sanatkârlar gibi ayırıcı niteliklere, vasıflara sahip olan şahsiyetlerden bahseden bir türü ifade etmektedir (Durmuş, 2010, 288).

Hicrî ikinci yüzyıldan itibaren tedvin (yazma) hareketinin baş gösterip yayılması çeşitli kitapların yazılmasına sebep olmuştur. Bu yazılan kitaplar arasında tabakât ismini taşıyan biyografik içerikli eserler de vardır. Emeviler devrinde zuhur eden dini, kültürel ve politik hususiyetler tabakât türünün gelişmesine imkân vermiştir. Tabakât türü, hicrî ikinci ve üçüncü yüzyıllarda en iyi formuna ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde tabakât türü eserlerde önemli birtakım özellikler görülmeye başlamıştır. Müellifler bu eserlerde, önemli görülen ve dönemin ileri gelen kişileri üzerine yoğunlaşmış onları tabakalara ayırarak yazmaya başlamışlardır. Ancak aynı dönem içerisinde bu yöntemin kullanılmadığı eserler de bulunmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse hicrî ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar “Tabakatü’ş-Şu’arâ” adıyla kaleme alınan şair biyografilerine rastlanmakla birlikte bu eserlerin sayısının özellikle dokuzuncu yüzyılda arttığı görülmektedir (Subaşı, 2021, 29-30).

İslami dönemden sonra biyografi geleneğinin başlamasında Peygamber’in hayatının ve faaliyetlerinin incelenmesi, hadislerin toplanması da etkili olmuştur. Keza İslam tarihinin önemli şahsiyetlerinin topluma örnek teşkil etmesi açısından takdimi ve Arap geleneğindeki soyla övünme alışkanlığı biyografiyi daha önemli hale getirmiştir (İsen, 2006, 107).

Yedinci yüzyılın sonlarına kadar Arapça devam eden tezkire geleneği, söz konusu yüzyıldan sonra yerini Farsça örneklere bırakmaya başlamıştır. Farsça biyografi yazma geleneğinin nasıl ve ne zaman başladığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Adında tezkire ifadesine yer verilen ilk çalışma, Ferîduddîn Attâr tarafından kaleme alınan “*Tezkiretü’l-Evliyâ*”dır. İlk defa tezkire ifadesinin kullanıldığı bu eser aslında bir tabakât kitabıdır. Adında tezkire geçmesine rağmen bu türden farklı olan Nâsîrüddîn Tusî tarafından yazılan “*Tezkire*” adlı eserde ise tezkire sözcüğü öğüt verme anlamında kullanılmıştır (Ünal, 2023, 59). Tezkire sözcüğü, şairlerin hal tercümesi manasında ise ilk kez Muhammed Tâhir Nasrâbâdî’nin yazdığı “*Tezkire-i Nasrâbâdî*”de kullanılmıştır (Monferid, 2019, 168). Bu durum aslında Fars

edebiyatında tezkire sözcüğünün ilk başlarda şairlerin biyografilerini içeren, hâlini beyan eden eserler anlamında kullanılmadığını göstermektedir.

Muhammed Avfî'nin kaleme aldığı "*Lübâbü'l-Elbâb*" bu türün Fars edebiyatındaki ilk örneğidir. Avfî'nin eserinden önce yazılmış olan "*Çehâr Makale*" ve "*Menâkıbü's-Şu'arâ*" gibi eserler şiir ve şair hakkında bilgiler ihtiva etmesine rağmen tam bir tezkire özelliği taşımadıkları için Avfî'nin eseri Fars edebiyatının ilk şairler tezkiresi olarak kabul edilmektedir (Yıldırım, 2012, 5-7). Yazarın eserinde kullandığı yöntem, Arapça yazılan tezkirelerle benzerlik göstermektedir.

Avfî'nin tezkiresinden sonra Molla Câmî tarafından kaleme alınan "*Bahâristân*", Devletşâh b. Alâüddeve tarafından kaleme alınan "*Tezkiretü's-Şu'arâ*" tezkireleri ise kendilerinden sonra yazılan birçok tezkireyi etkilemiştir. Hem Fars hem de Türk tezkirelerine model olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen tezkirelerin dışında yazılan bazı Farsça tezkireler şu şekilde sıralamıştır;

"Letâifnâme, Tezkire-i Ravzatu's-Selâtîn, Tuhfe-i Sâmî, Tezkire-i Harâbât, Tezkire-i Meyhâne, Mecma'u's-Şuarâ-i Cihângîrî, Tabakât-i Şâh Cihânî, Hazîne-i Genc-i İlahî, Tezkire-i Nasrâbadî, Letâif-i Hiyâl, Mir'âtu'l-Hiyâl, Hemîşe Bahâr, Sefine-i Bîhaber, Sefine-i Hoşgû, Yed-i Beyzâ, Tezkire-i Nudret, Bahâristân-i Sohen, Riyâzu's-Şuarâ, Muntehabu's-Şuarâ, Muntehab-i Hâkim, Tezkire-i Hüseyinî, Cevâhiru'l-'Acâyib, Nefâisu'l-Meâsir, Müzekkir-i Ahbâb, Mecma'u'l-Fuzelâ, Mecâlisu'l-Mu'minîn, Hülâsatu'l-Eş'âr ve Zübdetu'l-Efkâr, Hülâsatu's-Şuarâ (Bothâne), 'Arafâtu'l-Âşıkîn ve 'Arasâtu'l-Ârifîn, Hulâse-i 'Arifân, Mecma'u'l-Nefâis, Tezkiretu'l-Mu'âsirîn, Sefine-i Alî-i Hazîn, Tuhfetu's-Şuarâ, Sefinetu's-Şuarâ, Tezkire-i Bînezîr, Merdom-i Dîde, Hizâne-i 'Âmire, Âteşkede-i Âzer, Gol-i Re'nâ, Şâm-i Garîbân, Tezkire-i Yûsuf Alî Hân, Hülâsatu'l-Kelâm, Suhuf-i İbrâhîm, Hazînetu's-Şuarâ, Sohenverân-i İrân, Mecmau'l-Fussahâ, Heft Âsumân, Nigâristân-i Sohen, Tezkire-i Sohenverân-i Yezd, Tezkire-i Târîhî Hülâsatu'l-Efkâr, Mahzenu'l-Gerâyib, Sefine-i Hindî, Tabakât-i Sohen, Tezkire-i Kâtib, Nişter-i 'Aşk, Enîsu'l-'Âşikin, Mihek-i Şuarâ, Netâyicu'l-Efkâr" (Ünal, 2023, 59).

1. Muhammed Avfî'nin Hayatı

Döneminin seçkin edipleri arasında yer alan Sedîduddîn Muhammed el-Avfî'nin, 567-572 (1171-1177) yılları arasında Buhârâ'da doğduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklarda adının Nûriddîn veya Cemâleddîn olduğu belirtilmektedir (Matîni, 1987, 117-118). Ancak müellif, kendi imzasını taşıyan eserlerinde Nûriddîn veya Cemâleddîn değil Sedîduddîn adını kullanmaktadır. Hindistanlı âlim Muhammed Nizâmüddîn "*Introduction to the Jawami'ul-Hikayat wa Lawami'ur-Riwayat of Sadidu'd-din Muhammed al-Awfi*" adlı çalışmasında müellifin ismiyle ilgili şunları söylemektedir:

"Şu ana kadar bahsi geçen eserlerin çoğunda Avfî'nin lakabı yanlış temellere dayalı olarak Nûriddîn olarak geçmekle birlikte o dönem âlimlerince

kendisine Sedidüddîn lakabı verilmiştir.” (Nizâmüddîn Muhammed'den aktaran Uz, 2017, 2).

Avfî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgileri, büyük oranda “*Lübâbü'l-Elbâb*”ın neşri sırasında Mîrzâ Muhammed Kazvînî tarafından eserin başına eklenen mukaddimeden öğrenmekteyiz (Browne-Kazvînî, 1906). Sonraki yıllarda Avfî ve eserleri üzerine çalışmalar yapılmış olsa da Kazvînî'nin verdiği bilgilere ilave yapılmamıştır.

Yazarın soyu, Hz. Muhammed'in sahabelerinden biri olan Abdurrahman b. Avf'a dayandığı için daha çok “Avfî” ismiyle tanınmıştır (Matînî 1987: 117-118). Babası, Merv kadısıdır (Yazıcı 1991: 115-116). Dedesi Şerefüddîn Ebu Tâhir Yahyâ b. Tâhir, hem kadı hem de Maveraünnehir'in önde gelen âlimlerindedir. Dayısı Mecdüddîn Muhammed b. Ziyâüddîn Adnan ise Karahanlı Devleti hükümdarlarından Kılıç Tamgaç Han'ın hekimidir (Yazıcı, 1991, 115-116).

Avfî, ilköğrenimini Buhara'da tamamladıktan sonra kendini geliştirmek amacıyla yolculuklar yapmaya başlamıştır. Mâverâünnehir, Horasan ve Hindistan bölgelerindeki Harezmi, Nişâpûr, Semerkant, Amu, Asfezâr, Herat, Esferâyîn, Sicistân, Gazneyn, Lahor ve Delhi gibi çoğu şehri gezmiştir. Bu şehirlerde âlimlerle, faziletli kişilerle ve ileri gelen insanlarla tanışıp görüşmüştür. Öğreniminin şekillenmesinde İmam Burhânü'l-İslâm Tâcuddîn Ömer b. Mes'ûd, İmam Ruknuddîn Mes'ûd b. Muhammed İmamzâde'nin büyük katkıları olmuştur (Browne, 1903, 38). Ayrıca “*Lugat-ı Ezher Müellifi*” lakabıyla tanınan Kutbuddîn de Avfî'nin eğitimine katkı sağlamış kişilerdendir. Avfî, seyahat ettiği yerlerdeki güzel şiir örneklerini de toplayabilmiştir (Nizâmüddîn Muhammed'den aktaran Uz, 2017, 4). Hatta Hârizm'de karşılaştığı Mecdüddîn Şeref b. Müeyyid el-Bağdâdî'nin de uzun bir süre yanında kalmış ve ünlü şiirlerini kendisinden dinlemiştir. Adı zikredilen âlimlerin dışında, daha pek çok alanında uzman hocadan icazet almıştır.

Avfî, 1201 yılında Semerkant'a gittiği zaman dayısının yardımcılarıyla Kılıç Tamgaç Han'ın hizmetine girmiştir. Ardından bilgili ve becerikli olan Avfî, veliaht Kılıçarslan Hâkan Nusredüddîn'in ilgisini çekerek onun münşilik hizmetini yürütmüştür. Ancak burada uzun süre kalmamıştır (Yazıcı, 1991, 116).

Moğol saldırılarının olduğu dönemde ise Sind bölgesine gitmiştir. Burada Gûr sultanlarından Nâsirüddîn Kabâce'nin hizmetine girerek 1220-1228 yılları arasında onun sarayında kalmıştır. Bu süre zarfında Nâsirüddîn Kabâce'nin veziri Aynü'l-Mülk Fahrüddîn'e ithafen İran edebiyatının ilk şairler tezkiresi olan “*Lübâbü'l-Elbâb*”ı kaleme almıştır (Köprülü, 1979, 21; Yıldırım, 2021, 128). Yine bu dönemde, önemli eserlerinden biri olan “*El-Ferec Ba'de's-Şidde*” adlı eserinin tercümesini yapmıştır. Ayrıca Kabâce'nin isteği üzerine “*Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-Rivâyât*” adlı eserinin yazımına da burada başlamıştır (Safâ, 2002, 274).

Nâsiruddîn Kabâce, 1228 yılında Gûr meliklerinden Sultan Şemsüddîn İltutmuş'a yenilmiştir. Bunun üzerine Kabâce, Sind nehrine atlayarak ölmüştür. Sultan İltutmuş, Kabâce'nin Sind'deki yönetimine son vermiştir. Avfi, bundan sonra Sultan Şemsüddîn İltutmuş'un hizmetine girerek Delhi'de ikamet etmiştir. Kabâce'nin isteği üzerine başladığı *"Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-Rivâyât"* adlı eserini, Sultan Şemsüddîn İltutmuş'un veziri Nizâmülmülk Cüneydî adına Delhi'de tamamlamıştır (Browne, 1903, 43-45).

Mevcut bilgiler doğrultusunda Avfi'nin hayatının büyük bir bölümünün Hindistan coğrafyasında geçtiğini söylemek mümkündür. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda 1232-1233 yılına kadar yaşadığı belirtilmektedir (Matînî, 1987, 118; Safâ, 2002, 274).

2. Lübâbü'l-Elbâb

İran edebiyatının ilk şairler tezkiresi olarak bilinen *"Lübâbü'l-Elbâb"*, Muhammed Avfi tarafından 1221 yılında Nâsiruddîn Kabâce'nin veziri Aynü'l-Mülk Fahrüddîn Hüseyin'e ithafen kaleme alınmıştır (Yıldırım, 2012, 5-7).

*"Lübâbü'l-Elbâb"*ın önemi sadece ilk tezkire olmasıyla değil aynı zamanda Avfi'nin çağdaşı olan birçok şairin biyografisine ve şiirlerine yer vermesinden kaynaklanır.

Avfi, Moğol saldırılarından önce birçok şehre seyahat edip çağdaşı olan şairlerle tanışıp görüşmüştür. Eserinde, kaynaklarda adına ve şiirlerine rastlanmayan pek çok şaire ve şiir örneklerine yer vermiştir. Böylelikle çağdaşı olan şairlerin biyografilerinin ve şiirlerinin sonraki nesillere aktarılmasına vesile olmuştur (Yıldırım, 2012, 5-7).

"Lübâbü'l-Elbâb", eski çağların çok sayıda şairi hakkında değerli bilgileri ihtiva etmesi sebebiyle Fars şiirinin ilk dönemlerine ışık tutan bir tezkire hüviyetine de sahiptir. Ayrıca eser, sanatlı bir nesir örneğidir. Avfi, bu eserinde diğer eserlerine nazaran daha süslü ve sanatlı söylemlere yer vermekte; şairlerin unvanlarını, mahlaslarını, doğumlarını ve memleketlerini dahi yazarken secili ve sanatlı ifadeler kullanmaktadır.

Tezkirenin birtakım eksikleri de söz konusudur. Özellikle biyografik bilgilerde bazı hatalara ve şairlerin ölüm tarihlerinin verilmemesi gibi eksikliklere rastlanmaktadır.

Nimet Yıldırım, *"Fars Edebiyatında Kaynakbilim"* adlı çalışmasında *"Lübâbü'l-Elbâb"* ile ilgili şunları söylemektedir;

"Tarih tespiti ve diğer bazı konulardaki dikkatsizliğine rağmen içerdiği konuların başka kaynaklarda bulunmaması, Fars edebiyatının ilk dönemlerine ait eldeki tek ve en önemli senet niteliğinde olması, önceden tanınmayan çok sayıda şairin biyografisini içermesi açısından İran edebiyatı tarihi için önemli bir kaynak olan bu eser, kendisinden sonra gelen tezkire yazarlarının işlerini kolaylaştıracak bir tarzda kaleme alınmıştır." (Yıldırım, 2012, 6).

Tahsin Yazıcı ise *"Lübâbü'l-Elbâb"* ile ilgili olarak şunları söylemektedir;

“Lübâbü'l-Elbâb şairler hakkında bazen çok az bilgi içermesine, ölüm tarihlerini bile kaydetmemesine, üslûbunun ağırlığına, örnek verilen şiirlerin bazen şairin üslûbu hakkında bir fikir vermemesine rağmen Fars şiirinin ilk dönemleri hakkında değerli bilgiler içermektedir.” (Yazıcı, 2003, 241-242).

Avfî'nin şairler tezkiresi Fars şiirinin ilk dönemleri hakkında bilgi vermesi ve tarihî bir vesika değerinde olması açısından oldukça önemli bir eser olmasına rağmen ünlü tezkireci Devletşâh, şairler tezkiresinde Avfî'nin eserinden hiç söz etmemiştir. Devletşâh, tezkiresinin mukaddimesinde bu eseri, elli yaşında yazmaya başladığını ve İran şairlerinin hâl tercümelerini yazanın sadece kendisi olduğunu belirtmektedir (Lugal, 2011, 15). Avfî'nin eserinden çok sonra Ali b. Mahmûd el-Hüseynî'nin kaleme aldığı, büyük oranda “Lübâbü'l-Elbâb” ile benzerlikler gösteren “Bezm-ârây” adlı eserde de Avfî'den ve eserinden hiç söz edilmemiştir (Pello, 2019, 16). Dolayısıyla Emin Ahmed Râzî'nin “Heft İklîm” adlı eserine kadar bu eserden hiç bahsedilmemiştir (Köprülü, 1979, 23).

Avfî, tezkiresinde 13. yüzyılın başlarına kadar Farsça şiir söyleyen 299 şairin biyografisine ve şiirlerinden örneklerle yer vermiştir. Mukaddime, on iki bölüm ve hatimeden oluşan eser, toplamda iki cilttir. Avfî'nin, tezkiresinin mukaddimesi şiirin ve şairliğin mahiyeti bakımından önemli konuları ihtiva etmektedir. Yazar, bu bölümde şiir ve şair eleştirisine yönelik görüşleriyle dikkat çekmektedir. Hatta mukaddime bölümünde ortaya koyduğu görüşler, Farsça tezkire yazıcılığını da edebî eleştiriye doğru yöneltmeye başlamıştır.

Nasrullah Pürcevani, “Attâr ve Avfî'ye Göre Şiirin Felsefî Eleştirisi” adlı çalışmasında, “Lübâbü'l-Elbâb” mukaddimesinde Avfî'nin şiir ve şairliğin eleştirisi konusunda ortaya bir tartışma attığını şöyle ifade etmektedir;

“Şiir eleştirisine ilişkin bu tartışma, şiirin söz yapısı ve dış yönüyle ilgili değildir. Şiirin anlamsal değeri ya da şairin düşünceleri konusunda da değildir... Attâr, anlam değeri ve şairin düşünceleri açısından şiir eleştirisi konusunu açık olarak ortaya koymuştur. Fakat o, bu konuya girmeden ve şiirin anlamını din ya da şeriat açısından inceleyip değerlendirmeden önce şiiri mutlak olarak göz önüne almış ve şiir konusunda yargıda bulunmuştur.” (Pürcevani, 1992, 241)

Müellif, eserin mukaddimesine şu ifadelerle başlamaktadır;

“Dürr-i tevhd ki ez sade-i ma'rifetes cevheriyân-ı fesâhat [bizâ'at] kerdendî ü hâsıl-ı i'tirâf-ı bülegâ ân bûdî ki kâlû te'alâ lâ 'ilme lenâ illâ mâ 'allemtenâ... Ber câme-i kevn reng-i fesâd ne-mâned zîrâ ki şer'-i ü tahûr âmed ü der bâzâr [bâ] revâc hakikat kesâd ne-mâned çün ü râ vakt-i zuhûr âmed sad hezâr dürûd u âferîn-i bî-şümâr ez zebân-ı mâ vü hızâne-i rahmet-i âferidegâr nisâr-ı ravza-i mukaddes-i mutahhir-i ü bâd ü imdâd rıdvân-ı muttasıl-ı revân yârân-ı ü ki kevâkib-i âsumân-ı hidâyet budend muharrir-i in fusûl ü mukarrir-i in vusûl Muhammed-i Muhammed 'Avfî aslahallâhu şânehu vü sânehu 'ammâ

*şânehu mî-gûyed ki ittifâk-ı cilve-i îh 'arâyis-i ebkâr u şikûften-i îh envâr u ezhâr der çemen-i letâyif-i eş'âr be fasl-ı bahâr bûd...*¹ (Browne, 1903, 51).

Ayrıca müellif bu bölümde eserini yazma sebebini dile getirip tezkiresini ithaf ettiği Aynü'l-Mülk Fahrüddîn Hüseyin'e süslü ifadelerle övgülerde bulunmaktadır. Ardından eserinin bölümlerinden bahsedip “*fasl*” başlığına geçmektedir. Sonrasında tezkirenin birinci bölümüne geçiş yapmaktadır.

Birinci bölümde Avfî, “*Der Fazîlet-i Şîr ü Şâ'ir*” başlığına yer vermiştir. Bu başlık altında şiir ve şairin faziletlerinden söz etmiştir.

İkinci bölüm “*Der Ma'nâ-yı Şîr*” başlığıyla devam etmektedir. Bu bölümde şiirin anlamı, şiir kavramının mahiyeti üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, “*Der Ma'nâ-yı Ânk Evvel Şîr Ki Güft*” başlığına yer verilmiştir. Bu başlık altında ilk şiir söyleyenin kim olduğu üzerinde durulmaktadır. Burada Hz. Âdem'e ait olduğu düşünülen bir şiirin varlığından da söz edilmektedir.

Dördüncü bölüm, “*Der Ma'nâ-yı Ân Ki Evvel Kes Şîr-i Parsî Ki Güft*” başlığı altında il Farsça şiiri kim söylediği konusu üzerinde durulmaktadır. Hatta bu bölümde Avfî, ilk Farsça şiir söyleyen kişinin Behrâm-ı Gûr olduğunu şöyle dile getirmektedir;

*“Be-bâyed dânist ki evvel kesî ki şîr-i Pârsî guft Behrâm-ı Gûr bûd...”*² (Browne, 1903, 69)

Beşinci bölüm, “*Der Letâyif-i Eş'âr-ı Mülûk-ı Kibâr*” başlığıyla başlamaktadır. Büyük meliklerin, sultanların yazdığı şiirlerin güzelliği hakkında olup 28 şair sultana ve şiirlerinden örneklerle yer verilen bir bölümdür.

Altıncı bölümde “*Der Letâyif-i Eş'âr-ı Vüzerâ vü Sudûr*” başlığı yer almaktadır. Burada da vezirlerin ve sadrazamların şiirlerinin güzelliğinden bahsedilerek 42 vezir ve sadrazamın biyografisine, şiirlerinden örneklerle yer verilmektedir.

Yedinci bölüm “*Der Zikr-i Sudûr-ı Ulemâ vü Eimme-i Fuzelâ*” başlığıyla başlamaktadır. Bu bölümle ulema ve imam şairlerden söz edilmektedir. Ancak bu bölüm kendi içinde dört fasla ayrılmıştır. Birinci fasla Mâverâünnehir,

¹ Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla, O'nun fesahat cevherlerinin marifetinin sadefinden tevhid incisi ortaya çıktı. Belagat sahiplerinin itirafı şöyledir ki “Dediler ki bizim bize öğrettiğin şeyden başka bilgimiz yoktur.” (Bakara 32). Dünya elbisesinde kötülük kalmayacak çünkü O'nun dini (bütün kötülükleri) temizledi. Dünyaya hakikatin ulaşmasıyla dünya pazarı yokluktan kurtuldu. Çünkü O, ortaya çıktı. Yüz binlerce selam ve sayısız övgü bizim dilimizden, yaratıcının rahmet hazinesinden onun kutsal ve temiz ruhuna armağan olsun. Cennet sakinlerinin yol gösterdiği gökyüzündeki bu yıldızlar, yağmur misali dostların üzerine yağmıştır. Bu bölümleri yazan, toparlayan Muhammed-i Muhammed Avfî “O'nun, Allah'ın nezdinde yüce makamındaki yerini hesaba katarak” şöyle diyor ki bu güzel bakire gelinlerin toplanması, güzel şiirlerin bahçesinde güllerin açması ve ışıkların belirmesi bahar mevsiminin gelişiyse oldu.

² İlk Farsça şiir söyleyen kişinin Behrâm-ı Gûr olduğu bilinmelidir.

ikinci fasılda Horasan ve Nîmrûz, üçüncü fasılda Irak, dördüncü fasılda ise Gazne ve Lahor bilginlerinin, imamlarının biyografileri ve şiirlerine yer verilmektedir. Bu bölüm, toplam 60 şahsiyetin biyografisini ihtiva etmektedir. Tezkirenin birinci cildi burada sonlanmaktadır.

Tezkirenin ikinci cildi, sekizinci bölümle başlamaktadır. Bu bölüm, “*Der Zikr-i Letâyif-i Eş’âr-ı Şu’arânî Ki Ahd-i Âl-i Leys ü Âl-i Tâhir ü Âl-i Sâmân Bûde-end*” başlığını taşımaktadır. Bu kısımda Tahirîler, Saffarîler, ve Sâmânîler dönemi şairleri ve yazdıkları güzel şiirlere değinilmiştir. Burada 31 şahsın biyografisi yer almaktadır.

Dokuzuncu bölüm “*Der Zikr-i Şu’arâ-yı Âl-i Sebük Tegin*” başlığını taşıyor olup Sebük Tegin / Gazneliler dönemi şairlerini ihtiva etmektedir. Bu bölümde 29 biyografi yer almaktadır.

Onuncu bölümde “*Der Zikr-i Letâyif-i Şu’arâ-yı Âl-i Selçuk*” başlığı yer almaktadır. Selçuklular dönemi şairlerinin biyografilerini ve şiirlerini içeren bu başlıkta toplam 52 biyografiye yer verilmektedir.

On birinci bölüm “*Der Zikr-i Letâyif-i Şu’arâ-yı Ki Derîn Karn Bûde-end Ba’d Ez Ahd-i Devlet-i Mu’izzî vü Sencerî*” başlığını taşımaktadır. Avfî, burada ise Muizzî ve Sultan Sencer döneminden sonraki Selçuklu şairlerinden söz etmektedir. Bu bölümde 53 şairin biyografisi yer almaktadır.

On ikinci bölüm olan son bölümde ise Avfî, “*Der Zikr-i Letâyif-i Eş’âr-ı Sudûr u Efâzıl ki Bedîn Hazret-i Mahsûsend ü Berîn Devlet-i Mevsûm*” başlığına yer vermektedir. Burada, Avfî’nin kendi nazarında özel bir yeri olan şairlere yer verilmiştir. Burada 4 şairin biyografisi bulunmaktadır.

Bu bölümlerin ardından Avfî, “*Hatimetü’l-Kitâb*” başlığına yer vermektedir. Burada tezkiresinin sonuna geldiğini belirterek bir kasideye yer vermektedir.

Avfî’nin tezkiresini yazarken kullandığı metoda bakıldığı zaman Arapça yazılan tezkirelere benzediği dikkat çekmektedir: öncelikle şairler hakkında, bilgi, tespit ve değerlendirmelere yer vermiş ardından şairlerin eserlerinden örnekler vererek biyografileri oluşturmuştur.

Tezkirenin dil ve üslup özelliklerine gelince, eserin sanatlı bir nesir örneği olduğu görülmektedir. Avfî’nin uzun ve secili cümleleri, sanatlı ifadeleri sıklıkla eserinde kullandığı ve kimi zaman da bu edebî sanatları kullanmada başarısız olduğu dikkat çekmektedir. Avfî’nin eserde yer verdiği bu uzun, sanatlı ve ağır cümleler kimi zaman eseri anlaşılabilir bir hale getirmektedir. Abdüsselam Bilgen’in, Avfî’nin üslubu ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

“*Avfî, yaşadığı dönemin dil ve üslup anlayışına büyük ölçüde uymaktadır. Şairleri tanımlarken kullandığı dil, her bakımdan estetik nesrin tipik bir örneğidir... Söz ve mana sanatlarının birçoğunu kullanmıştır. Ancak seci sanatına ayrı bir özen gösterdiği hemen dikkat çekmektedir. Genel olarak edebî sanatları kullanmada usta olduğu söylenemez.*” (Bilgen, 1985, 223).

"Lübâbü'l-Elbâb"ın, ilk olarak ikinci cildi 1903 yılında "Persian Historical Texts" serisinde Edward G. Browne tarafından yayımlanmıştır. Eserin birinci cildi, 1906 yılında Edward G. Browne ve Mirza Muhammed Kazvîni tarafından yine "Persian Historical Texts" serisinde yayımlanmıştır. Said Neffîsî ise yukarıda bahsi geçen baskıları esas alıp üzerine eklediği tashih ve notlarıyla eseri Tahran'da yeniden yayımlamıştır.

Sonuç

"Lübâbü'l-Elbâb", Fars edebiyatının ilk şairler tezkiresi olup bu dalda kendisinden sonra yazılan birçok esere öncülük etmiştir. Bu eser, Fars edebiyatı tarihi için oldukça önemli bir kaynaktır. Eserde önceden tanınmayan, başka kaynaklarda adına rastlanmayan şairlerin biyografilerine ve şiirlerine yer verilmiştir. Ayrıca Fars edebiyatının ilk dönemleri hakkında bilgi veren eldeki tek kaynaktır.

Avfî'nin tezkiresine, yaptığı seyahatler de ayrıcalık katmaktadır. Moğol öncesi dönemde, çeşitli bölgelere yaptığı seyahatlerde görüştüğü kişilerden topladığı materyaller son derece önemlidir. Henüz şiirleri bir araya getirilerek divanları oluşturulmamış şairlerle görüşmesi ve şiirlerinden örnekler alması "Lübâbü'l-Elbâb"ı eşsiz kılmaktadır. Ancak eser, birtakım eksiklikler ve hatalar da barındırmaktadır. Eserde kimi zaman şairlerin biyografileri hakkında çok az bilgiye yer verilmiştir. Ayrıca kişilerin ölüm tarihlerine yer verilmemiş olması, dil ve üslubunun ağırlığı, seçtiği şiirlerde bazen özensiz davranması, seçtiği örnek şiirlerin biyografisine yer verilen kişinin üslubu hakkında fazla bilgi vermemesi eserde görülen olumsuzluklar arasındadır.

Bir mukaddime, on iki bölüm ve hatimedden oluşan eser, her ne kadar bazı eksikliklere ve hatalara sahip olsa da müellifin yaşadığı dönemin şiir temaları hakkında önemli bilgiler vermesi, sözlü kültüre ait önemli malzemeleri anekdotlar aracılığıyla ölümsüzleştirmesi açısından oldukça değerlidir.

Kaynakça

- Bilgen, Abdüsselam. "Muhammed Avfî'nin Lubâb Al-Albâb Tezkiresi ve Üslup İle İlgili Görüşleri". *Doğu Dilleri Ankara Üniversitesi DTFC Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Dergisi*. C. IV / 1, (1985), 207-223.
- Browne, Edward Granville- Kazvîni, Mirza Muhammed. *Persian Historical Texts, v. IV., The Lübâbu'l-Albâb (First Part) of Muhammad Awfî*. London: 1906.
- Browne, Edward Granville. *Persian Historical Texts, v. II., The Lübâbu'l-albâb (Second Part) of Muhammad Awfî*. London: 1903.
- Durmuş, İsmail. "Tabakât". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/288-290. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- İsen, Mustafa. "Şair Biyografileri: Tezkireler". *Türk Edebiyatı Tarihi*. 2/107-116. İstanbul: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

- Köprülü, M. Fuad. "Avfî". *İslam Ansiklopedisi (MEBİA)*. 2/21-23. İstanbul: MEB Basımevi, 1979.
- Lugal, Necati. *Şair Tezkireleri (Tezkiretü's-Şuarâ) Devletşâh*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011.
- Matîni, Jalal. "Awfî, Sadîd-Al-Dîn". *Encyclopedia Iranica*. Vol. III / Fasc. 2 / 117-118. London, 1987.
- Monferid, Efsâne. "Farsça Tezkire Yazıcılığı". Çev. Çetin Kaska. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. 7/19, (2019), 167-177.
- Öz, Yusuf. "Tezkire". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 41/68-69. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Pello, Stefano. *Sadîd al-Dîn Muhammad Avfî- "Le Gemme Della Memoria: Antologia Del Jawâmi' Al-Hikâyât Wa Lawâmi' Al-Riwâyât"*. Torino: Einaudi, 2019.
- Pürcevadi, Nasrullah. "Attâr ve Avfî'ye Göre Şiirin Felsefî Eleştirisi". Çev. Hicabi Kırlangıç. *Doğu Dilleri Ankara Üniversitesi DTCF Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Dergisi*. V/1, (1992), 239-254.
- Safâ, Zebihullâh. *İran Edebiyatı Tarihi*. Çev. Hasan Almaz. Ankara: Nüşa Yayınları, 2002.
- Subaşı Adalar, Derya. "Arap Edebiyatında Tabakât (Biyografi) Türünün Gelişimi". *Ankara Üniversitesi DTCF Doğu Dilleri Dergisi*. VI/1, 28-47.
- Uz, Emin. *Avfî'nin Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-Rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anekdotik Unsurlar*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.
- Ünal, Sonay. "Tarihî Kaynak Olarak Farsça Tezkireler". *XIX. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler Kitabı*. 55-70. Ankara: 2023.
- Yazıcı, Tahsin. "Avfî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 4/115-116. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Yazıcı, Tahsin. "Lübâbü'l-Elbâb". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/241-242. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Yıldırım, Nimet. *Fars Edebiyatında Kaynakbilim*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012.
- Yıldırım, Nimet. *İran Edebiyatı İslamiyetten Gaznelilere*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021.